

A SZAKIRODALOM BIBLIOGRÁFIAI ELLENŐRZÉSÉNEK "FELHASZNÁLÓ-OLDALI" PROBLÉMÁI

Horváth Tibor

Könyvtartudományi és Módszertani
Központ

Kovács Dezső

Építésügyi Tájékoztatói
Központ

Vajda Erik

Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ

Az általános /egyetemes/ bibliográfiai ellenőrzés világméretű megoldásának problémája érthető módon nagymértékben foglalkoztatja a könyvtárügy és a dokumentáció szakembereit, intézményeit. A szakirodalomban is, és a jelen konferencián is, szinte kizárólagosan a bibliográfiai ellenőrzési rendszer működéséhez szükséges, országos vagy világméretű input megszervezése kerül előtérbe. Ez önmagában természetes is, hiszen a bibliográfiai ellenőrzés valójában input-probléma. A bibliográfiai ellenőrzés minden országos, regionális vagy nemzetközi rendszerének tervezete azt kívánja elősegíteni, hogy az irodalmi termés egészéből olyan világméretű tár jöjjön létre, amelyből azután minden érdekelt bibliográfiai, könyvtári és más információs rendszer, alrendszer vagy - végső fokon - személy leihívhatja a számára szükséges szakirodalmi információkat.

Jelen előadásunkban a kérdés más oldalát kívánjuk megvizsgálni. Amint arra az alábbiakban rámutatunk, a világméretű, illetve az azokat szolgáló országos intézkedések eleve nem lehetnek képesek arra, hogy a bibliográfiai ellenőrzés egészét valóban biztosítsák. Ezért nem érdektelen a bibliográfiai ellenőrzés problémáját ezuttal a másik oldalról, a felhasználó rendszerek és alrendszerek oldaláról is megvizsgálni.

* Az IFLA 39. Konferenciáján, Grenoble-ban, a Szakkönyvtári Szekció ülésén "Bibliographic Control of Special Literature and the Interlibrary Cooperation Among Hungarian Special Libraries" címmel elhangzott előadás kissé módosított szövege.

1. A BIBLIOGRÁFIAI ELLENŐRZÉS ELTÉRŐ ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉGEI

Mindenekelőtt bővebben is szeretnénk kifejteni a bevezetőben elmondottakat. Mint említettük, a bibliográfiai ellenőrzés input oldaláról szólva arra a törekvésre gondoltunk, amely arra irányul, hogy az írott vagy más dokumentumokban megjelenő információk világméretben lehetőleg felesleges párhuzamosságok nélkül, egységes rendszerben és - főként - veszteségek nélkül befussanak egy valójában nem centralizált, de rendszerként egységes szervezetbe, vagyis minden dokumentum /bibliográfiai és más/ adatait egyszer, és lehetőleg csak egyszer oly módon rögzítsék, hogy azután ezek az adatok bárki által felhasználhatók legyenek. A felhasználás célja igen eltérő lehet, szolgálhatja a dokumentumok gyűjtését, a dokumentumokról szóló tartalmi tájékoztatást, a dokumentumok lelőhelyének megállapítását stb.

A bibliográfia és a dokumentáció utóbbi mintegy 60-80 éves fejlődése e tekintetben számottevő eredményekkel járt. Mégis, az utóbbi 10-15 év volt az, amely részben a közismert információrobbanás kényszerítő hatására, részben az adódó technikai lehetőségek eredményeként valóban világméretben napirendre tűzte az előbb említett input problémájának megoldását. Ez a fejlődés egyben kitágította a bibliográfia határait is, amikor eleve azzal az igénnyel jelentkezett, hogy ne csak a bibliográfia hagyományos tárgyait, a könyveket és esetleg a periodikumokat, hanem minden érdemi információt hordozó dokumentumot ellenőrzés alá vonjunk.

A legutóbbi évek vizsgálatai az iránt sem hagytak kétséget, hogy az általános bibliográfiai ellenőrzés feladatát önmagában sem a tulajdonképpeni szakterületenként szervezett dokumentációs szolgáltatások, sem a bibliográfiai munka legnagyobb jelentőségű vállalkozásai, a jellegzetesen földrajzilag szervezett nemzeti bibliográfiák nem vállalhatják önmagukban. Ebből következően a jelenleg uralkodó elképzelések a következő csatornákon át látják megvalósíthatónak a bibliográfiai ellenőrzést, tehát az említett input megszervezését:

- a szakterületenként szervezett dokumentációs vállalkozások fejlesztésével, kooperációs alapra helyezésével és e rendszerek egymás közötti összekapcsolásával /systems interconnection/;

- eleve kooperációs alapon megszervezett, lehetőség szerint hiánytalanul világméretű szakterületi információs részrendszerek létrehozásával, amelyeken belül az információk ellenőrzésbe való bevonása országonként történik, amelyek tehát mintegy átmenetet képeznek a szakterületi és földrajzi rendszerek között /pl. International Nuclear Information System; INIS/;

- a nemzeti bibliográfiák rendszerének nagymérvű fejlesztésével, a géppel olvasható és mágnesszalagon cserélhető bibliográfiai adatok rögzítésének általánossá tételével a nemzeti bibliográfiai rendszerében és e bibliográfiai minél nagyobb mérvű kiterjesztésével a dokumentumok széles választékára. Elsősorban a hagyományosan még nem e bibliográfiai tárgyaként kezelt folyóiratcikkekre, valamint egyes egyéb dokumentumokra /kutatási jelentések, kongresszusok és más tudományos tanácskozások dokumentumai, szabadalmi leírások stb./ gondolunk.

Mindez, amit a fentiekben részletesebben is megkíséreltünk összefoglalni, még mindig csak a bibliográfiai ellenőrzés input oldalát jelenti. Kérdés mármost, hogy érdemes-e az "output oldallal" külön foglalkozni, hiszen ha az input oldal megfelelően működik és ha a bibliográfiai ellenőrzésbe vont dokumentumok leírása kellően kimerítő, rugalmas, a dokumentumok adottságait is figyelembe véve szabványosított stb., akkor elvben bármilyen felhasználó információrendszer/ország, tudományág, ipari ágazat, intézet, vállalat, főiskola stb./ közvetve vagy közvetlenül "lehívhatja" az információkat e rendszerből.

Az első közelítésben input problémát jelentő ellenőrzés fent említett hármas szervezete azért szükséges, mert közülük egyik sem nyújt kellő kontrollt önmagában, más-más okokból. A szakterületi szervezet nem képes megküzdeni a szakirodalom szóródásával, a nemzeti bibliográfiák jelenlegi rendszerei pedig nem regisztrálnak fontos dokumentumtípusokat, illetve a regisztrált dokumentumok fontos - tartalmi - adatait. Persze, negatív oldalról az is ellenőrzés, ha biztosan lehet tudni, mi nem kerül az ellenőrzés alá.

Éppen ezért mondani sem kell, hogy valójában az ellenőrzés ko-
rántsem oldható meg ilyen egyszerűen.

Egyfelől, az output-oldal azért érdemel külön vizsgálatot, mert az összes reális elképzelések - amint arra a fentiekben utaltunk is - elutasítják valamiféle mammut-szervezet, vagy egyetlen világméretű intézménynél működő bibliográfiai adattár létrehozását. Ez azt jelenti, hogy - még az egyetemes bibliográfiai ellenőrzés maradéktalan, optimális megvalósítása esetén is - a bibliográfiai ellenőrzés egymást kiegészítő és egymással kapcsolatban álló, de különbéle rendszereken keresztül valósul meg, az UNISIST alap gondolatának megfelelően. Ez viszont a felhasználók számára azt jelenti, hogy nem meríthetnek egyetlen forrásból, mintegy "egyetlen" mágnesszalagból, hanem a bibliográfiai és dokumentációs szolgáltatások rendszerének összességéből kell megfelelő szervezettséggel kiválogatniuk mindazt, amire szükségük van.

A másik oka annak, hogy az output problémáját, vagyis azt, hogy a felhasználó rendszerek miképpen hasznosítják a bibliográfiai ellenőrzést, részletesebben kell tanulmányoznunk, abban áll, hogy a felhasználó rendszerek aktív közreműködése nélkül ténylegesen teljes, vagyis egyetemes bibliográfiai ellenőrzés elvben sem biztosítható.

Az alábbiakban éppen ennek bizonyítására törekszünk, vagyis azt elemezzük, hogy mennyiben szükséges és hogyan lehetséges a felhasználó rendszerek közvetlen bekapcsolódása a bibliográfiai ellenőrzésbe.

2. A KÜLÖNFÉLE DOKUMENTUMOK BIBLIOGRÁFIAI ELLENŐRZÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

Ha feltételeznők, hogy a világméretű bibliográfiai ellenőrzésre vonatkozó elgondolások optimálisan valósulnak meg, akkor abban biz-
hatnánk, hogy a már említett bibliográfiai és dokumentációs források

egységesen feldolgozott és egységesen, de ugyanakkor rugalmasan használható világméretű adattárat biztosítanak majd a könyvekről /vagy talán helyesebben szólva: a könyv jellegű, vagy éppenséggel az ISBN-nel azonosított dokumentumokról/, a periodikumokról és azok cikkeiről, valamint a kutatási jelentések, tudományos tanácskozások előadásait tartalmazó dokumentumok, szabadalmi leírások és néhány más dokumentum legjelentősebb részéről. Már ez a perspektíva is jószerivel utópiásnak tűnik, de az egész emberiség érdekében fel kell tételeznünk és a technikai lehetőségek, valamint a növekvő szervezettség folytán fel is tételezhetjük, hogy ez az "utópia" mégis megvalósul.

Mindezzel azonban még korántsem oldódott meg a probléma. Egy-egy ország összes felhasználóit, bibliográfiai és dokumentációs rendszerét egységes rendszernek fogva fel, az ilyen méretű bibliográfiai ellenőrzésből, pontosabban a bibliográfiai és dokumentációs adattárakból és szolgáltatásokból merithető információk még nem elégítik ki az ország igényeit, nevezetesen két okból:

a/ semmiképpen sem lesz elegendő egy-egy ország rendszere és alrendszerei számára ez az adatmennyiség saját, nemzeti dokumentumtermését illetően. Az alábbiakban még utalunk rá, hogy számos dokumentumtípus eleve nem "érdemes" arra, hogy a világméretű ellenőrzés részévé váljék, más dokumentumoknál pedig ez elképzelhetetlen is. Nyilvánvaló, hogy mindezek közül elsődleges fontosságúak egy adott ország bibliográfiai ellenőrzési /ha úgy tetszik: információs/ rendszere szempontjából a saját nemzeti kereteiben, illetve nemzeti nyelvén létrejött, saját országának tudományára, kulturájára, gazdaságára vonatkozó dokumentumok. Magától értetődő, hogy ez különös súllyal vonatkozik a kisebb méretű országokra, illetve a kevésbé elterjedt nyelvekre;

b/ korántsem csak a felhasználó országban létrejött, illetve nemzeti nyelvű dokumentumokra vonatkozik azonban az a megállapítás, hogy egyes olyan dokumentumtípusok szükségképpen kimaradnak a bibliográfiai /és dokumentációs/ ellenőrzésből, amelyek az adott felhasználói rendszerben igen jelentősek lehetnek, a szűkebb szakterületek szempontjából.

Utóbbi megállapításunk alátámasztására felsorolunk néhány olyan dokumentumtípust, amelyek esetében egyaránt nyilvánvalónak tartjuk azok fontosságát és azt a tényt, hogy azoknak az általános, világméretű bibliográfiai ellenőrzésbe való bevonása elképzelhetetlen. Ilyen dokumentumként megemlítjük

- mindenekelőtt a folyóiratok különféle, nem cikk jellegű közleményeit. Példaként hadd utaljunk itt a folyóiratokban megjelenő, gazdasági, műszaki vagy kulturális információként gyakran igen fontos hírekre vagy - pl. az építés szakterületén - a folyóiratokban megjelenő, minimális szöveggel ellátott műszaki rajzokra, fényképekre vagy egyéb ábrákra, amelyek gyakran a terjedelmes cikkeknel lényegesebb információkat szolgáltatnak. Ezek korántsem kizárólagos típusai a folyóiratok előbb említett közleményeinek, de szemléltetésül talán elegendőek;

- másodsor, mindazokat a dokumentumokat, amelyek közös jellemzője, hogy termékekről, gyártmányokról szolgáltatnak információt.

Mint ismeretes, ezek jelentős részét a "vállalati irodalom" kategóriájába sorolják. Mivel azonban ebbe a körbe tartozónak kell minősíteniünk nemcsak a vállalatok által kibocsátott prospektusokat, katalógusokat, gépkönyveket, használati és kezelési utasításokat stb., hanem a különböző nemzetközi vagy országos méretekben szerkesztett és kiadott katalógusokat, szakosított címtárakat és más hasonló dokumentumokat is, szerencsésebbnek éreztük a "termékinformáció" megjelölést. Az ilyen információk különleges sajátossága még, hogy tulajdonképpen nem is dokumentumonkénti, hanem termékenkénti ellenőrzést követelnek meg;

• harmadszor: a normatív információk gyűjtőneve alatt összefoglalható dokumentumokat, vagyis mindazokat, amelyek valamilyen kötelező vagy fakultatívan kötelező előírást tartalmaznak /jogszabályokat, szabványokat, szabályzatokat, műszaki előírásokat, technológiai utasításokat, irányelveket stb./;

• negyedszer: a termékinformációkhoz hasonlóan termékekhez, létesítményekhez, esetleg eljárásokhoz kapcsolódó azon műszaki dokumentumokat, amelyeket általában tervdokumentációnak vagy műszaki dokumentációnak szoktak nevezni /tehát műszaki rajzokat, azokhoz kapcsolódó műleírásokat, költségvetéseket stb./;

• ötödször: a helyileg keletkező és csak helyileg jelentős, de tudományos vagy műszaki információkat hordozó olyan dokumentumokat, mint a különféle jelentések, előterjesztések, elemzések, vizsgálati eredmények, jegyzőkönyvek stb., függetlenül attól, hogy ezeket belső célokra sokszorosítják-e, vagy csak egy, esetleg néhány példányban állnak rendelkezésre annál az intézménynél, amelyik készíti őket;

• végül, a nem nyomtatott, sőt nem is írott, hanem egyéb információhordozón rögzített dokumentumokat /pl. fényképek, mozifilmek, hangfelvételek stb./.

Ez a felsorolás természetesen korántsem teljes, sőt tudatosan mellőzi azokat a dokumentumokat, amelyeket részben már az egyetemes ellenőrzés tárgyaként említettünk, de amelyek bizonyos fajtái /pl. szűkebb körű tudományos tanácskozások dokumentumai, helyi jelentőségű vagy jellegű kutatások jelentései stb./ valójában szintén nem vonhatók be az egységes, világméretű ellenőrzésbe.

Joggal tehetné fel mármint valaki azt a kérdést, hogy ezek a dokumentumok - ha valóban olyan jelentősek - miért nem kerülnek vagy kerülhetnek be legalábbis jelentős részükben az egyetemes ellenőrzés kereteibe, tehát az az ország, amelyen belül létrejönnek, miért nem szolgáltatja e dokumentumok adatait a nemzeti bibliográfiai rendszerén keresztül, vagy a szakterületi együttműködés során az egységes rendszer céljaira? Ha pedig jelentőségük ezt nem teszi szükségessé, illetve lehetővé, akkor miért kell ilyen alaposan foglalkoznunk velük? Erre a kérdésre nem válaszolhatunk mással, mint, hogy a szakirodalmi dokumentumok és általában a "szakmai" információk jelentősége nem bírálható el világméretekben egységes szempontokból. A tudománynak - világméretekben - esetleg szempontja lehet az abszolút újdonság, vagy a tudományos érték, de ugyanez nem lehet kizárólagos szempontja az adott felhasználó rendszernek, holott a bibliográfiai el-

ellenőrzésnek végső soron éppen e rendszerek összességét kell szolgáltatnia. Emellett az is magától értetődő, hogy bizonyos mennyiségben felül és a dokumentumok bizonyos sokrétűségén túl, a világméretű ellenőrzés rendszere éppen látszólagos tökéletessége folytán válna olyan bonyolulttá, ami gyakorlatilag csődjére vezetne. Mindez nem mond ellent annak, hogy e dokumentumok kirekedése az ellenőrzés alól a jelenlegi mértékben a bibliográfiai és dokumentációs tevékenység gyengeségét, legalábbis merevségét mutatja.

Mindezen megfontolások alátámasztják azt az előrebocsátott tézist, hogy a dokumentumok jelentős köre szükséges és hasznos, tehát bibliográfiai ellenőrzés alá vonandó, de ugyanakkor nem kapcsolható be a világméretű rendszerbe, tehát szükségszerűen csak a bibliográfiai ellenőrzés "alacsonyabb lépcsőin" válhat részévé az egyetemes bibliográfiai ellenőrzésnek.

3. A "FELHASZNÁLÓI BIBLIOGRÁFIAI ELLENŐRZÉS" LEHETSÉGES SZERKEZETE EGY ORSZÁGON BELÜL

Már az elmondottakból is nyilvánvaló, hogy egy-egy ország nem tekinthető homogén felhasználói rendszernek, vagyis a "felhasználó oldali" bibliográfiai ellenőrzés nem képzelhető el centralizáltan. Ugyanakkor a centralizálás mellőzése ellenére is, az optimum a több szempontból decentralizált, többlépcsős, de egységes elvek alapján és egyes részeiben egységesen szervezett rendszer kell, hogy legyen. Ennek a rendszernek lehetséges "lépcsőfokai" és azok funkciói a következők lehetnek:

a/ Országos szint. - Szükségképpen országosan kell, vagy legalábbis lehet /a Magyarország adottságaival rendelkező országokban/ optimálisan megszervezni /ha nem is egyetlen intézménynél, de összehangoltan/ a világméretű bibliográfiai ellenőrzés eredményeinek hasznosítását. Ez más szóval azt jelenti, hogy az ország információs /bibliográfiai-információs és dokumentációs/ rendszerbe országosan koordinálva és tervszerűen célszerű "beáramoltatni" azokat a korszerű, géppel olvasható információhordozókat, amelyek akár nyelvenként, akár szakterületenként, akár területileg szolgáltatják a világ azon dokumentumtermésének adatait, amely a fentiek értelmében egyáltalán egyetemes bibliográfiai ellenőrzés alá kerül. Mivel az említendő szakterületenkénti és helyi felhasználó rendszerek érdeklődése nem szükségképpen egyezik meg, sőt szükségképpen nem egyezik meg e szolgáltatások profiljával /még a szakterületi szolgáltatásoknál sem/, ezen az országos szinten kell biztosítani az országban belül működő alrendszerek összekapcsolását /subsystems interconnection/, vagyis azt, hogy az alrendszerek képesek és hajlandók legyenek egymásnak átadni az információk azon nagyobb tömbjeit, amelyekre más alrendszerekben többnyire mint határterületi információkra van szükség. Itt tulajdonképpen országosan történik meg a rendszerek hasonló összekapcsolása, mint amit az UNISIST is tervbe vesz.

b/ Szakterületi-tudományági-iparági rendszerek. - Amint azt már az előbbieken is említettük, a szakterületi szolgáltatásokat a gya-

korlatban a világméretű ellenőrzés alá vont dokumentumok esetében is tudományági /iparági, ágazati stb./ alrendszerek vehetik át a legcél-szerűbben és szolgáltatathatják egymásnak is. Emellett azonban ezen a szinten már meg kell, hogy történjen az átvett adatok kiegészítése az illető tudományág egyéb dokumentumainak bibliográfiai és más ellenőrzésbe bevonandó adataival. Ide tartoznak a 2. fejezetben említett dokumentumok közül pl. a termék-információk, a normatív információk, valamint a szakterületi jelentőségű, az országon belül keletkezett olyan dokumentumok, amelyeket valamilyen oknál fogva nem továbbítottak a világméretű rendszerbe. Hasonlóképpen a szakterületek /tudományágak/ szintjén kell megtörténnie az adatok olyan kiegészítésének /pl. nemzeti nyelvű adatokkal, szövegrészekkel, az országban, illetve az ágazaton belül alkalmazott indexelő-osztályozó rendszer jelzeteivel, deszkriptoraival stb./, amelyeket a világméretű ellenőrzésből átvett adatok nem tartalmazhatnak. Végül e szinten már ki kell alakulnia a szolgáltatások rendszerének is, vagyis olyan nyomtatott vagy géppel olvasható szolgáltatásokat kell létrehozni, amelyet az "alsóbb szintű" további alrendszerek felhasználhatnak. A könyvtárközi együttműködésről szólva még utalunk rá, de már itt megemlítjük, hogy e funkciók feltételezik egy-egy tudományági hatáskörű dokumentációs-bibliográfiai-könyvtári intézmény működésén túlmenően, az illető tudományágban érdekelt felhasználó intézmények, alrendszerek kooperációját, közreműködését is.

c/ Dokumentumtipusonkénti rendszerek. - Nem jelent "alsóbb" szintet, csak a tudományági, szakterületi szervezéstől eltérő megoldást az a szervezési mód, amikor az országos rendszer által reá ruházott funkciókat és az előbb említett kiegészítések feladatát valamely olyan alrendszer látja el, amely - a szakmai, tartalmi határoktól elvben függetlenül - egy-egy dokumentumtípus adatainak a világméretű ellenőrzésből való átvételére és a fentiek szerinti kiegészítésére, végül pedig szolgáltatására hivatott. Itt ugyanazzal a ket-tősséggel állunk szemben, mint a világméretű rendszer szakterületi és földrajzi szervezésénél, csupán - tekintettel az ország méreteire is - a földrajzi szervezés helyébe egy harmadik lehetséges szempont, a dokumentumonkénti szervezés lép. Hasznosan valósulhat meg pl. ilyen szervezés /Magyarországon könyvtárközi együttműködés keretében van is ilyen jellegű példa/ a termékinformációk területén, de pl. a kutatási eredmények, jelentések bibliográfiai ellenőrzésében és az ezekről szóló tájékoztatásban is.

d/ Közvetlen felhasználói alrendszerek. - Az egyetemes ellenőrzésbe vonható dokumentumok áttekintéséből már szükségképpen következik, hogy bizonyos fajta dokumentumokat már csak az egyéni felhasználóhoz vagy felhasználó-teamekhez legközelebb álló helyi információs-bibliográfiai-könyvtári alrendszer képes ellenőrzés alá vonni. Ezért nem elhanyagolható szervezési lépcső a különböző intézetek, tervezőirodák, vállalatok, oktatási intézmények stb. információs rendszere sem. Ez a lépcső témánk szempontjából még azért is különösen jelentős, mert az e rendszerekre háruló feladatok jelentős része olyan, amelyeket e kis rendszerek hatékonyabban hajthatnak végre, elszigetelt próbálkozások helyett kölcsönös együttműködéssel.

Összefoglalva az e fejezetben mondottakat: A "felsőbb" szintről számos különféle szolgáltatás formájában érkező bibliográfiai adatok

biztosítását, továbbfeldolgozását, szelektálását, tehát az országos bibliográfiai ellenőrzésbe való bevonását, de ugyanakkor ezeknek az adatoknak a már említett hazai és más dokumentumok adataival való kiegészítését és így az ellenőrzés általánossá tételét különböző szintű és szervezésű bibliográfiai-dokumentációs-könyvtári alrendszerek harmonikus együttesének kell megoldania.

4. A SZAKKÖNYVTÁRAK EGYÜTTMŰKÖDÉSE A BIBLIOGRÁFIAI ELLENŐRZÉSSEN

Az előző fejezetekben elmondottak - reméljük - bizonyítják, hogy az általános bibliográfiai ellenőrzés világméretű eredményeinek átvétele nem menti fel a felhasználó /országos vagy szűkebb körű/ rendszereket e bibliográfiai ellenőrzés eredményeinek kiegészítése alól. Szükségszerűen következik ebből, hogy a dokumentumok bizonyos körét az adott rendszeren belül kell feldolgozni. Nyilvánvaló mármost, hogy feldolgozás nem képzelhető el dokumentum nélkül, tehát a feldolgozás bázisának biztosításában, de végrehajtásában is igen jelentős szerephez jutnak a szakkönyvtárak.

A Magyar Népköztársaságban - mint a világ számos más országában is, de esetünkben központi, állami rendelkezések alapján és hatékony állami támogatással is - egyre szélesedő körben kibontakozik a szakkönyvtárak egymás közötti együttműködése. Ennek az együttműködésnek történelmi gyökerei tulajdonképpen nem kapcsolódnak szorosan a bibliográfiai ellenőrzéshez, legfeljebb annyiban, hogy az első célok a bibliográfiai ellenőrzés követelményét feltételezték.

A szakkönyvtárak együttműködésének alap gondolata - akár csak az ismert más regionális és nemzetközi együttműködési rendszerek esetében - az volt, hogy a dokumentumgyűjtés, tehát az egy-egy szakterületen szükséges dokumentumellátás feladatát együttműködő könyvtárak nagyobb sikerrel végezhetik el, mint egyes elszigetelt könyvtárak. Az együttműködés első kérdése tehát mindenkor az állománygyarapítási együttműködés volt, vagy - pontosabban - a gyűjtőkörök és a gyűjtőkörökön belüli gyakorlati állománygyarapítási tevékenység olyan összehangolása, amely az egymáshoz közelálló könyvtárak által ellátott olvasókör, összességében pedig az ország számára optimális ellátást biztosíthatott.

Nyilvánvaló, hogy már ez a feladat is szoros kapcsolatban áll a bibliográfiai ellenőrzéssel, részben azért, mert az ellátottság biztosításának mindenkor feltétele volt annak felmérése, hogy az illető könyvtárakat érintő területen mi a szakirodalmi termés, tehát mi az, amit a teljes ellátás érdekében be kellene szerezni. Követelmény volt tehát a szakirodalmi termés ismerete, más szóval: a bibliográfiai ellenőrzés, illetve a bibliográfiai ellenőrzés eredményeinek felhasználása.

Másfelől, az egyeztetett és együttműködő állománygyarapítás könyvtári értelemben a bibliográfiai ellenőrzés bizonyos formája volt. Mindaddig, amíg nem vált általánosan ismertté és nyilvánvalóvá, hogy a dokumentumtermés feletti teljes ellenőrzést, az információk maradék-

talán biztosítását egyetlen könyvtári vagy dokumentációs rendszer sem biztosíthatja az összes eredeti dokumentumok beszerzésével és feldolgozásával, a bibliográfiai ellenőrzés könyvtári alternatívája a dokumentumgyűjtés és -feldolgozás volt, mégpedig - mivel erre más lehetőség nem állt rendelkezésre - az együttműködésben végzett munka.

Ettől a koncepciótól ma már messze vagyunk. Természetes, hogy egyetlen ország vagy országon belüli szakterület könyvtárai sem törekedhetnek a releváns dokumentumtermés maradéktalan beszerzésére. Annál inkább törekedniük kell azonban a bibliográfiai ellenőrzés közös biztosítására, mert

- csak így lehetnek képesek arra, hogy változatlanul alapfunkciójukat jelentő gyűjtési és feldolgozási feladataikat megfelelő válogatással lássák el,

- továbbá mert csak így járulhatnak hozzá a maguk könyvtári eszközeivel a bibliográfiai ellenőrzés teljessé tételéhez, többek között az általuk beszerzett dokumentumok feldolgozásával.

Szorosan kapcsolódik ehhez a felismeréshez az, hogy a könyvtárközi együttműködésnek a gyűjtésen túlmenően növekvő mértékben kell kiterjednie a feldolgozásra és -különösképpen - a tájékoztatásra.

Könyvtáraink együttműködése un. gyűjtőköri kooperációs körökön belül folyik. Ezek az együttműködési szervezetek tudományáganként szerveződnek, jogszabály által meghatározott keretekben, de a kooperációban önkéntesen résztvevő könyvtárak messzemenő önállósággal rendelkeznek a kooperáció tartalmának meghatározásában. Egyre gyakoribb az olyan "profilu" kooperációs kör, amely a szakirodalmi ellátottság vizsgálatát és javítását nem korlátozza a hagyományos dokumentumokra, sőt még a primer dokumentumokra sem, hanem a szakterület információellátottságát vizsgálja, bevonva e vizsgálatba az átvehető dokumentációs szolgáltatásokat is. Határozott tendenciák, sőt kísérleti és üzemszerű eredmények is mutatnak arra, hogy a kooperáló könyvtárak és dokumentációs intézmények a kooperáció hagyományosabb kereteit túllépve, eredményes közös feldolgozó munkát is tudnak végezni, illetve kooperációval építenek ki tájékoztatási szolgáltatásokat is. Külön megemlítendő ebből a szempontból magyar viszonylatban a kémia és a vegyipar, ahol a Veszprémi Vegyipari Egyetem kezdeményezésére könyvtári kooperáció kereteiben kezdeményezték az országban először nagy, külföldi, nemzetközinek minősíthető mágnesszalagos szolgáltatás átvételét és hasznosítását, de megemlíthetnénk más területeket is, pl. a magyar építésügyet, ahol egyebek között tervezővállalatok könyvtárainak kooperációja javította jelentősen a bibliográfiai ellenőrzést, és ezen keresztül a tájékoztatás színvonalát is. Magas szintű kooperáció keretei bontakoznak ki a közigazgatás terén, amely magában foglalja a közös feldolgozást és szolgáltatásokat is.

A "felhasználói bibliográfiai ellenőrzés" és az ennek szolgáltatásba állított könyvtárközi együttműködés megvalósításának még csak kezdeti lépéseinél tartunk. Ugy véljük, hogy ennek ellenére nem hanyagolhatók el ezek a kezdeti lépések és felismerések sem. A jövő a világméretű kezdeményezésekben való részvétel, az azokhoz történő megfelelő adatszolgáltatás mellett, bizonyára feltételezi a könyvtárak és dokumentációs intézmények szervezett együttműködésén alapuló aktív tevékenységét, a felhasználói rendszerek oldaláról is.

I R O D A L O M

- /1/ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. - International Council of Scientific Unions: UNISIST. Study report on the feasibility of a world science information system. Paris, 1971. /13/ 161 p.
- /2/ HORVÁTH Tibor - VAJDA Erik: A szakirodalmi dokumentáció számítógépes megoldásának problematikája. Kézirat. Budapest, 1972. 73 p.
- /3/ LEVIN, M.I.: Potrebnoshti specialisztov v bibliograficeszskoj informacii v szvete razvitija nauki i tehnik. Szovetszkaja Bibliografija, 1970. 6.sz. P. 28-40.
- /4/ VOOS, H.: The information explosion: or redundancy reduces the charge. - College and Research Libraries, 32.k. 1.sz. 1971. p. 7-14.
- /5/ WYSOCKI, A. - TOCATLIAN, J.: A world science information system. Necessary and feasible. - UNESCO Bulletin for Libraries. 25.k. 2.sz. 1971. P. 62-66.
- /6/ STOKES, R.: Bibliographical control and service. /London/, Deutsch, /1965./ 125 p.

HORVÁTH, T. - KOVÁCS, D. - VAJDA, E.: Problems of bibliographic control regarding the users

The 39th Session of the International Federation of Library Associations, IFLA, was held at Grenoble. The lecture on "Bibliographic control of special literature and the interlibrary co-operation among Hungarian special libraries" within the Section of Special Libraries reviewed existing plans for Universal Bibliographic Control. Bibliographic control is considered - rightly - as an input problem. If we suppose that data of documents will be available in the near future /through discipline oriented documentation systems, the system of national bibliographies and international information systems/ in

standardized and machine readable form neither will the control problems be solved considering the information systems of users.

Universal bibliographic control will not supply one single product /service/ but - even in the most favourable case - a large scale of services, consequently the users' system has to organize the reception and further utilization of these services. Besides the usage, users' systems have also to perform tasks of bibliographic control. Namely some types of documents /product-information, normative information, projects and plans, texts in periodicals other than articles, local documents etc./ will not be included into the system of universal bibliographic control, however, they are important for certain circles of users. Users' systems have to introduce them to the system of bibliographic control supplementing so the "ready-to-adopt" data bases.

The paper outlines the possible structure of users' control, possibilities of co-operation among special libraries as well as their importance in the implementation of these tasks.

ХОРВАТ, Т. - КОВАЧ, Д. - ВАЙДА, Э.: Проблемы библиографического контроля научно-технической литературы с точки зрения потребителей

На 39-ом конгрессе Международной Федерации Библиотечных Ассоциаций (International Federation of Library Associations; IFLA) в Гренобле, на заседании секции специальных библиотек был сделан доклад "Библиографический контроль научно-технической литературы и межбиблиотечная кооперация между венгерскими библиотеками", который ознакомил слушателей с имеющимися планами всеобщего библиографического контроля. Библиографический контроль всюду в мире - в принципе правильно - рассматривается как проблема ввода. Если допускать, что данные о научно-технических сообщениях - в результате функционирования, а также совместного использования специальных (документационных) систем и служб, национальных библиографических систем и международных информационных систем - в ближайшее будущее будут доступны всем на унифицированном, машинном носителе, то и тогда нельзя будет считать проблему контроля разрешенной с точки зрения информационных систем потребителей.

Создаваемый всеобщий библиографический контроль будет реализован не в одном продукте (службе), а в самом лучшем случае в целом ря-

де разных служб. Поэтому системы потребителей должны организовать принятие и использование этих служб. Кроме использования на системы потребителей налагаются и некоторые задачи библиографического контроля, т.к. некоторые типы документов (нормативная информация, плановые документации, документы, назначенные для местного пользования, сообщения периодических изданий, не содержащиеся в статьях и т.д.) не попадают в систему всеобщего библиографического контроля, однако они могут представлять интерес для некоторых кругов специалистов. Введение данных о вышеупомянутых документах должно осуществляться системами потребителей с помощью введения соответствующего дополнения в массивы, полученные в готовой форме.

Доклад описывает возможную структуру контроля со стороны потребителей и возможность кооперации научно-технических библиотек для разрешения задач.

*

HORVÁTH, T. - KOVÁCS, D. - VAJDA, E.: Die im Zusammenhang mit der bibliographischen Kontrolle des Fachschrifttums auf der "Benützerseite" auftauchenden Probleme

Anlässlich der 39. IFLA-Konferenz in Grenoble wurde an der Sitzung der Sektion Fachbibliotheken im Vortrag "Bibliographic Control of Special Literature and the Interlibrary Co-operation among Hungarian Special Libraries" /Bibliographische Kontrolle des Fachschrifttums und die Kooperation zwischen den ungarischen Fachbibliotheken/ eine Übersicht über die bisherigen Pläne zur Schaffung einer universellen bibliographischen Kontrolle in Weltmasstab geboten. Die bibliographische Kontrolle wird überall - richtigerweise - als ein input-Problem aufgefasst. Aber sogar wenn man annimmt, dass die Daten der entstehenden fachliterarischen Mitteilungen - als Ergebnis der Tätigkeit bzw. der gemeinsamen Verwendung der fachgebietgebundenen Dokumentationssysteme, des Systems der Nationalbibliographie, sowie der internationalen Informationssysteme in absehbarer Zukunft in normgerechter Form und mit dem Computer lesbar zu Verfügung stehen werden, kann von Gesichtspunkt der Informationssysteme der Benutzer die Frage der Kontrolle noch immer nicht als gelöst betrachtet werden.

Die zustandekommende bibliographische Kontrolle von Weltmasstab wird nämlich nicht ein einziges Produkt /Dienstleistung/, sondern günstigenfalls einen ausgedehnten Kreis von Dienstleistungen liefern. Das Nutzersystem muss demnach die Übernahme und die weitere Nutzbarmachung dieser Dienstleistungen organisieren. Über dies hinaus harren der Benützersysteme auch Aufgaben im Zusammenhang der Durchführung der bibliographischen Kontrolle, da gewisse Dokumententypen /Produkteninformationen, normative Informationen, Plandokumentationen,

Zeitschriftenmitteilungen über die Artikel hinaus, Dokumente lokalen Interesse usw./ nicht in das bibliographische Kontrollsystem von Weltmasstab aufgenommen werden können, wenn sie auch für einen mehr oder weniger engen Kreis von Benutzern Bedeutung haben mögen. Die Aufnahme derselben in das System der bibliographischen Kontrolle müssen die Benützersysteme selbst verrichten, indem sie die in "fertigen Zustand übernommenen" Datenspeicher mit diesen entsprechend erweitern.

Im Vortrag wurde ein mögliches Aufbauschema der Kontrolle auf der "Benutzerseite" dargestellt und es wurden die Möglichkeiten und die Wichtigkeit der Kooperation der Fachbibliotheken in der Lösung der diesbezüglichen Aufgaben erörtert.

